

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Praha, 2013

Kristýna Honzíková

Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Kapitoly z charitativní činnosti českého středověku do
doby husitské

Chapters on Charitable Activities in the Bohemia
territory from the Middle Ages until the Hussite
Period

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Kristýna Honzíková

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce
ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za odborné vedení a rady.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 26. června 2013

.....

Kristýna Honzíková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vznikem církevních řádů a vývojem charitativní činnosti na českém území. V první kapitole je popsán stav christianizace a křesťanského smýšlení před příchodem svatých bratří Konstantina a Metoděje. Ve druhé kapitole se pak práce zaměřuje na přínos těchto dvou bratrů do oblasti charitativní činnosti. Třetí kapitola se zabývá čtyřmi konkrétními církevními řády a jejich charitativní činností na českém území. Dále je práce zaměřena na dvě konkrétní osobnosti českých dějin, které se velkou měrou zasloužily o rozvoj v oblasti péče o chudé a nemocné. Na závěr jsou stručně shrnuty důsledky husitského povstání pro činnost tuzemských církevních řádů.

Klíčová slova

Charita; křesťanství; christianizace; církevní řád; špitály; sv. Anežka Přemyslovna; sv. Zdislava z Lemberka

Annotation

This thesis deals with the origins of the christian orders and the development of their charitable activities in the Bohemia territory in the Middle Ages. The first chapter looks at the status of the Christianization and the introduction of Christian beliefs into Czech lands before the arrival of the holy brothers Constantine and Methodius. In the second chapter, this thesis looks at the contribution of these two brothers in the area of providing charitable activities. The third chapter looks at four specific christian orders and the charitable types of activities they became involved in and fostered in the Bohemia territory. The paper is further focused on two specific individuals who stand out in Czech history for their significant contributions to the development of organized activities caring for the poor and the sick. In the concluding parts of the thesis, there is a brief summary of the impact the Hussite rebellion had on the activities of Czech religious orders.

Keywords

Charity; Christianity; Christianization; Christian Orders; hospitals; Saint Agnes of Bohemia; Saint Zdislava of Lemberk.

Seznam zkratek

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
nakl.	nakladatelství
srov.	srovnej
str.	strana
sv.	svatý
tzv.	tak zvaný
Mt	Evangelium podle Matouše

Obsah

ÚVOD.....	9
1. CHRISTIANIZACE A CHARITA V DOBĚ PŘED PŘÍCHODEM KONSTANTINA A METODĚJE ..	11
1.1. HISTORICKÉ POZADÍ DOBY.....	11
1.2. CHRISTIANIZACE VELKÉ MORAVY ZE ZÁPADU	12
1.3. POHANSKÉ PŘEŽITKY V BĚŽNÉM ŽIVOTĚ POKŘTĚNÝCH MORAVANŮ	12
2. ROZVOJ KŘESŤANSTVÍ A CHARITY V DOBĚ PŮSOBNÍ KONSTANTINA A METODĚJE..	14
2.1. HISTORICKÉ POZADÍ DOBY.....	14
2.2. SITUACE NA VELKÉ MORAVĚ	15
2.3. VÝZNAM VYTVOŘENÍ SPISOVNÉ SLOVANŠTINY A PŘEKLADŮ KŘESŤANSKÝCH TEXTŮ	16
2.4. OSOBNÍ PŘÍKLAD KONSTANTINA FILOZOFA.....	17
3. VZNIK A VÝVOJ CÍRKEVNÍCH ŘÁDŮ V ČECHÁCH A NA MORAVĚ A JEJICH CHARITATIVNÍ ČINNOST.....	19
3.1. BENEDIKTÝNI	19
3.1.1. Založení řádu a osobnost zakladatele svatého Benedikta z Nursie	19
3.1.2. Vývoj benediktýnského řádu v Evropě a jeho reformy	20
3.1.3. Řád benediktýnů v českých zemích.....	22
3.1.4. Charitativní činnost benediktýnského řádu	23
3.2. CISTERCIÁCI	24
3.2.1. Vznik a vývoj řádu cisterciáků v Evropě	25
3.2.2. Osobnost svatého Bernarda z Clairvaux.....	26
3.2.3. Vznik a vývoj řádu cisterciáků na českém území.....	27
3.2.4. Charitativní činnost cisterciáckého řádu	28
3.3. MINORITÉ A FRANTIŠKÁNI	29
3.3.1. Vznik řádu minoritů a osobnost svatého Františka z Assisi	30
3.3.2. Vývoj řádu minoritů po smrti svatého Františka z Assisi	31
3.3.3. Minorité a františkáni v českých zemích	32
3.3.4. Charitativní činnost minoritů a františkánů.....	33
3.4. ŘÁD SVATÉHO JANA JERUZALÉMSKÉHO	35
3.4.1. Vznik a vývoj řádu johanitů v celosvětovém kontextu	35
3.4.2. Řád johanitů na českém území	37
3.4.3. Charitativní činnost řádu svatého Jana Jeruzalémského	38
4. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI CHARITATIVNÍ ČINNOSTI NA NAŠEM ÚZEMÍ.....	41
4.1. ŽIVOT A DÍLO SVATÉ ANEŽKY PŘEMYSLOVNY	41
4.1.1. Dětství a zasnuby Anežky Přemyslovny.....	41
4.1.2. Vybudování špitálu a vstup do kláštera.....	44
4.1.3. Řeholní pravidla řádu svaté Kláry a jejich úpravy	44
4.1.4. Řeholní život a charitativní přínos svaté Anežky.....	46
4.2. ŽIVOT A DÍLO SVATÉ ZDISLAVY Z LEMBERKA	47
4.2.1. Dětství a život svaté Zdislavy	48
4.2.2. Klášter sv. Vavřince v Jablonném.....	50
4.2.3. Charitativní činnost svaté Zdislavy	51
5. DŮSLEDKY HUSITSKÝCH BOUŘÍ PRO CÍRKEVNÍ ŘÁDY A CHARITU.....	54
ZÁVĚR.....	56
POUŽITÁ LITERATURA.....	57
SUMMARY.....	60

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám především křesťanskou charitativní činností na českém území v časovém rozmezí od počátku christianizace po vypuknutí husitského povstání. Charitativní činností se v této práci myslí hlavně péče o nemocné a chudé.

Pro správné uvedení do tématu jsem si dovolila v první a druhé kapitole nastítnit stav christianizace v době před a po příchodu sv. Konstantina a sv. Metoděje. Dále jsem se v této kapitole zabývala pohanskými zvyky a obyčeji, které ovlivňovaly zdejší úroveň společenské empatie.

Ve třetí kapitole jsem se věnovala činnosti mnišských, žebravých a rytířských řádů. Jejich množství na našem území je ovšem tak rozsáhlé, že není možné je v této práci všechny postihnout. Proto jsem si dovolila provést určitý výběr a v práci se věnovat hlavně nejvýraznějším a nejvíce charitativně zaměřeným řádům. Jsou to konkrétně benediktýni, cisterciáci, minorité, františkáni a v neposlední řadě rytířský řád johanitů. Aby ovšem nedošlo ke škodlivému vytržení z kontextu, rozhodla jsem se u každého z výše uvedených řádů alespoň nastítnit jejich vznik a vývoj obecný a bylo-li to nutné pak i konkrétní osobnosti zakladatelů. Dále jsem u každého z těchto řádů uvedla jejich vznik a působení na českém území. V poslední části jsem se pak snažila sumarizovat veškeré nalezené informace o jejich charitativní činnosti.

Ve čtvrté kapitole jsem věnovala pozornost dvěma svatým urozeným ženám, které život v přepychu vyměnily za bídu, dřinu, starost o nemocné a lásku ke Kristu – sv. Anežce Přemyslovně a sv. Zdislavě z Lemberka. Obě stály za založením klášterů a špitálů a obě se staly v českých dějinách symbolem obětavosti a bliženecké lásky. Jejich životy se ale v praktickém pojetí značně lišily a každá se hlásila k jiné formě náboženské spirituality.

Ve své bakalářské práci jsem čerpala hlavně z kvalitních Encyklopedií Milana M. Bubna, které jsou věnované působení církevních řádů na českém území. Avšak knihou, která mě inspirovala k vytvoření této práce, je bezpochyby kniha Hynka Šmerdy *Křesťanská charita v běhu věků* vycházející z publikace Bedřicha Vaška.¹ Tato kniha se však konkrétněji věnuje pouze charitativní činnosti klášterů v oblasti jižní Moravy. Bohužel v českém prostředí zatím neexistuje kniha, která by podrobněji mapovala středověkou charitativní činnost na celém českém území, a to jak církevní, tak městskou.

Práce má deskriptivní charakter. Jejím účelem není nacházet nová fakta, ale spíše rekonstruovat a nastítnit život nemocných, chudých a jinak znevýhodněných obyvatel a možnosti, které jim byly ve středověkém českém státě nabízeny.

¹ Konkrétně jde o publikaci: VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad – nakladatelství dobré knihy, 1941.

1. Christianizace a charita v době před příchodem Konstantina a Metoděje

1.1. Historické pozadí doby

O Velké Moravě jako o státním celku můžeme hovořit od 9. století. Tento státní celek se během svého vzniku i další existence musel vyrovnávat s velmi silným sousedem na západě – s Východofranckou říší. Velká Morava na ní byla v době vzniku politicky závislá. První moravský kníže, který se snažil svoje území z této závislosti vymanit, byl Rastislav. Když v roce 849 porazil francká vojska, připravil si půdu pro růst vlastního postavení a významu Moravské říše ve Střední Evropě. Po této porážce začal mít Ludvík Němec² problémy s udržení svého vlivu i na dalších slovanských územích. Rastislava bychom jen těžko mohli označit za vyloženého agresora, ale jistě byl dost chytrý na to, aby využil těžkostí západního souseda ve prospěch svůj i svého státu. Upevňoval tak svou pozici v Evropě a z Velké Moravy vytvářel pevný a politicky nezávislý stát.

Kromě té politické se musel Rastislav vyrovnávat i se závislostí církevní, neboť moravské území bylo v té době misijním polem bavorského a franského kněžstva. Proto se rozhodl po začátku válek s Ludvíkem Němcem tyto misionáře vyhnat.³

² Ludvík Němec byl panovník Východofrancké říše, jeden ze tří synů Ludvíka I. Pobožného, současník knížete Rastislava. Srov. PROFANTOVÁ, Naďa; FROLÍK, Jan; BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I.* Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999, str. 199-210.

³ Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy.* Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 6-61.

1.2. Christianizace Velké Moravy ze západu

Před rokem 863 bylo naše území již christianizováno ze západu bavorskými misionáři. Důkaz o tom můžeme najít v dopise knížete Rastislava, ve kterém byzantskému císaři tvrdí, „že jeho lid již od sebe odvrhl pohanství a přidržuje se křesťanského zákona.“⁴ Tato christianizace ale neprobíhala vždy v rámci křesťanské bliženecké lásky. Biskupové i opati byli součástí franských vojenských výprav, během nichž prováděli misie často hraničící s brutalitou. Násilně pokřtění obyvatelé tedy pohlíželi na křesťanství jako na něco násilně vnuceného, nesympatického a nepřátelského. Křesťanský Bůh byl pro ně spíše něco jako nadpřirozený soupeř jejich tradičních bohů.⁵

1.3. Pohanské přežitky v běžném životě pokřtěných Moravanů

To, že moravské obyvatelstvo před příchodem křesťanství již mělo ve svých náboženských představách zakořeněné alespoň částečky empatického chování, můžeme dokázat jejich zvykem vkládat k mrtvým tzv. milodary.⁶ Tento zvyk dále pronikl i do tradice křesťanského pohřbívání, která se ovšem od té pohanské v mnohém lišila. Tento, ale i další pohanské zvyky zůstávaly součástí života místních obyvatel i po přijetí křtu a některé se volně začlenily do křesťanské tradice a staly se její součástí. Aktem křtu se totiž z žádného pohana nestal skutečný křesťan. K vymáčení pohanských tradic a zvyklostí bylo potřeba ještě značně dlouhého období. Bavorští misionáři se však byli ochotni spokojit s tím, že prosté i vládnoucí vrstvy obyvatel

⁴ Tamtéž, str. 31.

⁵ Srov. Tamtéž, str. 25.

⁶ předměty dávané nebožtíkům na cestu na věčnost - zbraně, šperky, různé nádoby, apod. Vysvětlení tohoto pojmu je možno nalézt v knize Vladimíra Vavříčka. Srov. Tamtéž, str. 31.

naučily základní věroučné informace. Proto bylo moravské křesťanství plné skrytých pohanských rituálů, pověr i magie.⁷ Tyto přežitky z pohanství se samozřejmě netýkaly jen pohřbívání, ale jsou známy i z běžného života. Například Konstantin si prý stěžoval, že místní pokřtěné obyvatelstvo nedodržuje církevní předpisy o sňatcích a manželském životě. „Staří Slované sice již v době přijetí křesťanství znali monogamní manželství, a to u nich dokonce převládalo, přesto však jejich pohlavní život se vyznačoval řadou zvyklostí neslučitelných s předpisy církve. Svobodná mládež požívala veliké volnosti a sexuální styk mezi ní byl běžný; v některých oblastech se nedotčenými dívkami dokonce pohrdalo.“⁸ Tyto pohanské prvky, které se stále vyskytovaly v christianizované společnosti, nebylo možné vymýtit během krátkého časového období. Jedním z důvodů bylo jistě také to, co uvádí Vavřínek ve své knize *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*, tedy že bavorští misionáři byli závislí na tuzemských mocných rodech. Pokud tedy chtěli mít jejich podporu i finanční prostředky, bylo žádoucí tyto prohřešky přehlížet. A jen těžko mohli misionáři uspět, pokud za tyto přestupky trestali jen určité vrstvy obyvatel.⁹

⁷ Srov. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 110.

⁸ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 93.

⁹ Tamtéž, str. 44–93.

2. Rozvoj křesťanství a charity v době působení Konstantina a Metoděje

2.1. Historické pozadí doby

Příchodu svatých bratří na Velkou Moravu předcházelo poselství moravského knížete Rastislava do Byzance. V tomto poselství žádal byzantského císaře Michala III. o biskupa, který by mohl světit nové kněze i kostely a udílet biřmování. Rastislav potřeboval získat takového biskupa, který by podléhal jeho moci a nebyl závislý na bavorském kléru. Cítil, že by to mohlo ještě více upevnit jeho postavení v rámci Střední Evropy. Jeho první žádost putovala do Říma. Tam jeho prosba vyslyšena nebyla a to hlavně z politických důvodů.¹⁰ Rastislavův pohled se tedy zaměřil na východ do Byzance.¹¹

Byzantský císař, nikoli bez zřejmých důvodů,¹² Rastislavově prosbě vyhověl. Když však misie dorazila na Velkou Moravu, mohl být kníže spíše zklamán. Po byzantském císaři žádal biskupa a přišla skupina nižších duchovních. Kněz, který skupinu vedl, byl sice charismatický, avšak zdaleka nesplňoval Rastislavovy

¹⁰ Po sporu o ctění obrazů, byla papežská moc orientovaná pouze na Franckou říši, která jí poskytovala mocenskou i politickou oporu. Vysláním římského biskupa do oblasti Velké Moravy by papež poskytl podporu Rastislavovi v jeho snaze o vytvoření vlastního státu, nezávislého na Francké říši. Z knih, které se zabývají mocenskými poměry středověké Evropy a vlivem papežského úřadu, můžeme jmenovat například: ŘÍČAN, Rudolf – MOLNÁR, Amedeo. *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008. O této problematice se ale zmiňuje i Vladimír Vavřínek ve své knize věnované církevním misiím na Velké Moravě. Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 64.

¹¹ Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 87-89 a PROFANTOVÁ, Naďa; FROLÍK, Jan; BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I*. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999, str. 211.

¹² Na to, aby měla Byzantská říše vlastní misijní ambice na Velké Moravě, byly tyto dvě mocnosti příliš vzdálené. Byzantský patriarcha Fotius, ale usiloval o christianizaci Bulharska a snažil se tuto oblast získat do své sféry vlivu. Když dorazilo poselstvo z Velké Moravy, byla to pro Fotia příležitost, jak začít působit na Bulharsko nejen z jihu, ale i ze severozápadu. Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 90

požadavky v oblasti pravomocí. Konstantin Filozof a jeho druhové však moravského knížete brzy přesvědčili o své výjimečnosti.¹³

2.2. Situace na Velké Moravě

V době kdy Konstantin Filozof a jeho společníci dorazili do oblasti Velké Moravy, stav zdejšího křesťanství nebyl na takové úrovni, jakou znali ze své domoviny. Konstantin sám ovšem během svého života vyrazil i do daleko nebezpečnějších a hlavně nechristianizovaných oblastí, jako byl například Chazarský stát. Tento světec byl ovšem natolik výřečný a osvědčený, že dokázal obstát i v těchto oblastech a silou svého slova přivést alespoň část chazarského obyvatelstva na cestu ke Kristu.¹⁴ Když dorazil na Velkou Moravu, mohl zde nalézt nezanedbatelné množství kostelů a také tuzemských kleriků, kteří byli vzděláváni v církevních školách. Dokonce i na samotném moravském území existovala církevní škola, která byla založena bavorskou misíí a připravovala zdejší žáky k přijetí kněžského svěcení. Tyto okolnosti nasvědčují tomu, že bavorská misie na Velké Moravě nezhálehla a místní obyvatelstvo mělo k dispozici alespoň nejzákladnější informace o křesťanském životě. Těžko ale můžeme považovat tyto informace za dostatečné. Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, život před příchodem Konstantina a Metoděje byl na Velké Moravě stále významně určován pohanskými zvyklostmi a rituály. Byzantská misie předávala křesťanské učení více systematicky a ve kvalitnější podobě. Její žáci svými znalostmi výrazně převyšovali žáky bavorských škol.¹⁵

¹³ Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 92 a PROFANTOVÁ, Naďa; FROLÍK, Jan; BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny země Koruny české, svazek I*. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999, str. 217.

¹⁴ Podrobnější informace o této Konstantinově výpravě můžeme nalézt v knize KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 18-33.

¹⁵ Srov. VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 94-95 a PROFANTOVÁ, Naďa; FROLÍK, Jan;

Zatímco bavorská misie myslela na udržení svého vlivu a místní duchovní chtěla využívat jen jako níže postavené pomocníky, Konstantinova představa byla jiná. „Konstantin zamýšlel vzdělávat co největší počet kněží moravského původu a jim postupně předávat vedení moravské církve.“¹⁶

2.3. Význam vytvoření spisovné slovanštiny a překladů křesťanských textů

Za velký krok směrem k všeobecné christianizaci obyvatelstva, k rozvoji charity a nábožensky motivovanému milosrdenství, byl jistě překlad významných křesťanských děl do slovanštiny. Tvorbu těchto překladů započali bratři již při svém pobytu v Soluni, kde také uvedli v život první spisovný jazyk Slovanů - staroslověnštinu a kde také Konstantin sestavil první slovanské písmo - hlaholici.¹⁷ Díky těmto překladům a své schopnosti mluvit plynně slovansky, mohl Konstantin Filozof požadovat od svých žáků daleko více než bavorští misionáři. „V její (myšleno byzantské - poznámka autora) škole se nežádalo již jen pouhé memorování nejzákladnějších liturgických textů, ale skutečné studium evangelií a dalších náboženských spisů doprovázené jejich výkladem.“¹⁸

Větší srozumitelnost teologických textů a liturgie,¹⁹ mohla otevřít cestu k pochopení svatých textů a k větší empatii mezi lidmi. Civilní obyvatelstvo, které bylo samozřejmě z velké

BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I.* Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999, str. 215-216.

¹⁶ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy.* Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 94-95.

¹⁷ Srov. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků.* České Budějovice: JIH, 2010, str. 110 a PROFANTOVÁ, Naďa; FROLÍK, Jan; BLÁHOVÁ, Marie. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I.* Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999, str. 29.

¹⁸ VAVŘÍNEK, Vladimír. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy.* Praha: Lidová demokracie, 1963, str. 95.

¹⁹ Papež Hadrián II. vydává v r. 869 bulu *Gloria in excelsis Deo*, kterou byla slovanská řeč povolena jako liturgický jazyk. Srov. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků.* České Budějovice: JIH, 2010, str. 112.

části negramotné, se do této doby dozvíдалo o činech světců a o velkých postavách křesťanství pouze přes několikanásobně zprostředkovaný latinský text. Je pravděpodobné, že během překladů docházelo k jistým odchylkám a nejasnostem, které mohly obyvatelstvo přinejmenším zmást. Příběhy světců, které svým obsahem dávají příklad správného křesťanského chování a soucitu, mohly zůstat nepochopeny nebo nevyřčeny. Když šlo tedy lidově řečeno „do tuhého“, člověk raději sáhl k jistotě svých předků a provedl pohanský rituál anebo se řídil pohanskými zvyklostmi. Můžeme tedy říci, že překlady významných křesťanských děl měly kromě posílení křesťanské víry i velký vliv na vývoj charitativní činnosti.

2.4. Osobní příklad Konstantina Filozofa

Ale nejen literární překlady svatých bratří měly vliv na úroveň empatického myšlení moravského obyvatelstva. Jako důležitý zdroj vývoje charity u nás, bych určitě měla zmínit i sílu osobností těchto dvou světců. „Kromě velké úcty k lidem, nesobecké péče o jejich blaho, měli oba svatí bratři velkou dávku energie, rozvážnosti, horlivosti a lásky, které jsou nezbytné k tomu, aby se lidem mohlo přinášet světlo víry a poukázat na opravdové dobro s nabídkou konkrétní pomoci, aby k němu náležitě dospěli.“²⁰ Příklad těchto vlastností nalezneme v legendě o životě sv. Konstantina, který nesobecky požádal o vydání řeckých zajatců potom, co mu chazarský vůdce nabízel všemožné dary.²¹

To, že Konstantin zasvětil svůj život službě Bohu a bližním, dokazuje i zmínka o jeho nepříteliš dobrém zdravotním stavu před výpravou na Velkou Moravu. „Ač jsem unaven a tělesně churav,

²⁰ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 110-111.

²¹ Srov. KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 33.

půjdu tam s radostí..."²², odpověděl podle legendy císaři Michalovi III. na otázku, zda půjde na Velkou Moravu šířit křesťanskou víru.

²² Tamtéž, str. 36.

3. Vznik a vývoj církevních řádů v Čechách a na Moravě a jejich charitativní činnost

V této části své práce se chci věnovat církevním řádům na našem území, popisu jejich vzniku, vývoje a vlivu na českou a moravskou společnost. To by však šlo jen těžko, kdybych zde neuvedla jejich vznik a vývoj obecný a nezařadila tento proces do kontextu středověké Evropy.

3.1. Benediktýni

Základem života benediktýnů byla a je „stálost v komunitě, tedy projev bratrské lásky a život na jednom místě.“²³ Velký důraz je kladen i na poslušnost a disciplínu, která je umístěna do rámce individuálních možností jedince. Vlastní praxe je zaměřená na šíření víry pomocí kázání, misie i vzdělávání laiků. Benediktýnská řehole se stala základem pro vývoj mnišství ve střední a západní Evropě.²⁴

3.1.1. Založení řádu a osobnost zakladatele svatého Benedikta z Nursie

Tento církevní řád byl založen sv. Benediktem z Nursie.²⁵ V mládí světec studoval v Římě, kde se setkal se zhýralou městskou společností. Po této zkušenosti se rozhodl pro skromný

²³ BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 9.

²⁴ Srov. Tamtéž, str. 9-17.

²⁵ Benedikt z Nursie (*480 - †547). K osobnosti Benedikta z Nursie existuje celá řada odborné zahraniční a překladové literatury. Za všechny je možné jmenovat: GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*. Praha: Vyšehrad, 2004. Jeho životu a dílu se samozřejmě věnuje i autor rozsáhlé encyklopedie Milan M. Buben. Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 15-17.

život v osamění v údolí řeky Ania. Již v této době se setkal s dobročinností a soucitem v osobě mnicha Romana, který mu do jeho úkrytu nosil jídlo a věnoval mu několik důležitých drobností. Tato dobročinnost mu zřejmě natolik imponovala, že jí nechal prostoupit celý svůj život. Ale nejen tyto dvě úctyhodné vlastnosti mu byly vlastní. To, čím dával příklad ostatním mnichům a co po nich později i sám vyžadoval, byla již zmíněná poslušnost a disciplína. Tehdejší mnišský život ovšem takovou disciplínou ne vždy oplýval, a když se sv. Benedikt stal opatem kláštera ve Vicovaru u Tivoli, byl pro svou přísnost a zásadovost dokonce málem otráven.²⁶

Za místo vzniku benediktýnského církevního řádu je považován klášter v Monte Cassinu, který Benedikt založil v roce 529, a kde napsal vlastní řeholní pravidla. Při jejich tvorbě se inspiroval myšlenkami velkých mužů křesťanské víry, jako byli sv. Jan Cassian, sv. Basil Veliký nebo sv. Augustin. Pravidla, která kladla důraz na poslušnost, zde také uvedl do praxe. Pro sv. Benedikta nebyla příliš srozumitelná jednostranná askeze a modlitba bez praktického významu pro celou komunitu. Svou řeholi sestavil, vykonával i požadoval v rámci hesla „Ora et labora“.²⁷

3.1.2. Vývoj benediktýnského řádu v Evropě a jeho reformy

Každý benediktýnský klášter byl samostatnou jednotkou, která měla žít podle zásad benediktýnské řehole v jakémsi rodinném uspořádání – opat byl otec a mniši synové. Tato autonomie ale později ukázala i svou negativní stránku. „Samostatnost jednotlivých klášterů, nárůst majetku a zásahy světských autorit do klášterního života vedly dvě stě let po smrti sv. Benedikta k laicizaci řeholního života a k poklesu

²⁶ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 15-17.

²⁷ Tamtéž, str. 17.

disciplíny.“²⁸ Prvním, kdo si všiml této proměny a snažil se přimět mnichy k návratu k původní řeholi, byl sv. Benedikt z Aniánu. Jeho úsilí bylo využito při pozdější clunyjské reformě. Začátky této reformy jsou spojeny se jménem burgundského šlechtice Berna,²⁹ který se stal opatem kláštera v Baume a zavedl tam velmi přísnou disciplínu a askezi. V roce 910 předal vévoda Vilém z Akvitánie sv. Bernovi klášter v Cluny, který svěřil pod pravomoc pouze papeži, čímž ho odstříhl od nepříznivých vlivů světské moci. Tím vznikl prostor k reformě kazícího se řeholního života a kázně, lépe řečeno k návratu k původním řeholním pravidlům sv. Benedikta z Nursie. Za největší postavou clunyjské reformy je ale považován sv. Odo,³⁰ pozdější opat kláštera v Cluny, který byl papežem Janem XI. ustanoven představeným všech klášterů, které přijaly tuto reformu. Tak vznikla klášterní síť, jejímž centrem byl právě klášter v Cluny. Snaha odpoutat se od záležitostí pozemského života a přísná askeze pomohla klášterům vymanit se z vlivu světských pánů.³¹

Ve stejné době jako clunyjská reforma probíhalo ještě jedno reformní hnutí – tzv. gorzská reforma. Ta je spojená se jménem sv. Jana z Gorze, který „kladl důraz na askezi a odkláněl se od rovnováhy mezi tělesnou a duševní prací.“³² Gorzská reforma podporovala snahu sjednotit stát a církve pod vládu císaře a projevila se jen na území Flander, Lotrinska a Německa, odkud později pronikla i na naše území. Zajímavé je, že tyto dvě reformy se v začínajícím boji o investituru stavěly svými principy každá na jinou stranu sporu. Gorzská reforma byla ovšem daleko méně rozšířena, a proto od druhé poloviny 11. století začalo převládat clunyjské hnutí i na území dnešního Německa.³³

²⁸ Tamtéž, str. 22.

²⁹ Sv. Berno (*850 – †927) Srov. Tamtéž, str. 23.

³⁰ Sv. Odo (*927 – †942/948) Srov. Tamtéž, str. 23.

³¹ Srov. Tamtéž, str. 10-25.

³² Tamtéž, str. 27.

³³ Srov. Tamtéž, str. 29.

3.1.3. Řád benediktýnů v Českých zemích

Benediktýnský církevní řád v českých zemích je odmyslitelně spojen s postavou sv. Vojtěcha, který byl roku 982 zvolen druhým pražským biskupem. Po svém zvolení cestoval do Itálie, aby zde mohl být uveden do úřadu německým králem a římským císařem Otou II.³⁴ Během své cesty se setkal s Majolem, tehdejší opatem Clunyjského kláštera, který ho výrazně ovlivnil a jehož myšlenky přijal za vlastní. Mezi jeho velké počiny jistě patří založení Břevnovského kláštera, který se stal prvním sídlem benediktýnských mnichů v Čechách.³⁵ Břevnovský klášter „byl zasvěcen sv. Benediktu (zakladateli řádu), Bonifáci a Alexovi (patrioti aventinského kláštera) a podle listiny, vydané dne 18. 10. 1045, byl pak přestavěn na větší chrám ke cti sv. Vojtěcha a Benedikta.“³⁶

Další působení řádů benediktýnů na českém území bylo ovlivněno gorzskou reformou, která se do Čech šířila z bavorských klášterů. Tento reformní jev bylo možno pozorovat jak v Břevnovském klášteře, tak i v mnoha dalších benediktýnských kláštorech vzniklých v českých zemích. Později se ale toto reformní hnutí začalo vytrácet a bylo opět nahrazováno hnutím clunyjským, které stálo v boji o investituru na straně papeže a církevní moci.

Za vlády Karla IV. se mohly benediktýnské kláštery těšit z přízně tohoto osvíceného panovníka. Kromě své vlastní osobní podpory věnoval řádu i území na Novém Městě v Emauzích, a také u sv. Ambrože a umožnil zde vznik opatství.³⁷

³⁴ Srov. DVORNÍK, František. *Svatý Vojtěch, druhý pražský biskup*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská s.r.o., 1997, str. 25-26.

³⁵ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 41-42.

³⁶ Tamtéž, str. 45.

³⁷ Srov. Tamtéž, str. 42.

3.1.4. Charitativní činnost benediktýnského řádu

Charita a empatické smýšlení k benediktýnské řeholi zajisté patří. Sv. Benedikt z Nursie se v rámci hesla „Ora et labora“ snažil najít rovnováhu mezi vlastním ctnostným životem, tedy snahou dojít vlastního spasení a pomoci bližním. Pomoc se pak týkala jak rad ve věcech duchovních, tak i praktických otázek života. Uvědomoval si, že tyto dva aspekty jsou stejně důležité pro spásu duše a je nutné je vnímat jako rovnocenné.

Členové benediktýnského řádu „stavěli sirotčince, nemocnice a chudobince a byli první, kteří poskytovali péči poutníkům.“³⁸ V této charitativní činnosti pokračovali i další církevní řády, ale řád benediktýnů a hlavně jeho zakladatele sv. Benedikta z Nursie můžeme označit za základ křesťanské církevní charitativní organizace.

Pohostinnost a pomoc chudým byla přímo obsažena v benediktýnské řeholi³⁹ a byla považována za projev křesťanské lásky. „Všechny řády předpisovaly, že nejen zbylý chléb, ale i ostatní zbytky od stolu jsou majetkem chudiny.“⁴⁰ Dnes se nám toto pravidlo může zdát jako ne příliš laskavé, ale musíme si uvědomit, že středověká Evropa je „světem hladu.“⁴¹ Hladomory, které vznikaly hlavně vinou nepříznivých klimatických podmínek – sucho, záplavy, atd., často nutily chudé vrstvy obyvatelstva ke konzumaci „potravy špatné kvality, jako například bylin nebo mouky nevhodné k požívání, zkažených potravin a leckdy i hlíny...“⁴² V kontextu takových situací jsou zbytky z klášterní večeře jistě vítanou a často i zásadní složkou potravy chudých. Kromě poskytování potravy měli

³⁸ Tamtéž, str. 147.

³⁹ Benediktýnská řehole vyšla v roce 1993 v latinském a českém znění v Praze u příležitosti 1000. výročí založení Břevnovského arcidiecéze. NURSIE, Benedikt z. Řehole sv. Benedikta: latinsky a česky. Praha: Čeští benediktini, 1993.

⁴⁰ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 117.

⁴¹ Tamtéž, str. 82.

⁴² Tamtéž, str. 82.

benediktýnští mniši další povinnost a to postoupit své staré oblečení potřebným. „Jakmile dostal mnich nové šaty, hned musel obnošený oděv odevzdat a ten byl darován chudým.“⁴³ Tento oděv se skládal z černého hábitu s cingulem a černého škapulíře.⁴⁴

Charitativní činnost byla často velmi nákladná a kláštery se musely potýkat s velkými výdaji. Přesto však byly díky příjmům ze svých pozemků, kde mniši pěstovali různé plodiny, nebo darů bohatých i chudších dobrodinců, schopni tyto charitativní standardy dodržovat.⁴⁵

3.2. Cisterciáci

Řád cisterciáků se vyvinul z benediktýnské tradice. Platí zde, stejně jako u předchozího řádu, řehole sv. Benedikta. Cisterciácký řád vyhledával k budování svých klášterů odlehlá a hůře přístupná místa, především u vodních toků. Voda pro ně měla symbolický význam. Mniši pomocí své práce proměňovali její moc v užitek a symbolicky ji ovládali. Mezi hlavní znaky patřil život v chudobě, tedy snaha o přiblížení se ke stylu Kristova života a důraz na manuální práci, askezi, a také na jednoduchost a prostotu. Zakladatelé cisterciáckého řádu chtěli především vrátit mnišský život do původního stavu, tedy vrátit se k praxi, jak ji popsal a provozoval sv. Benedikt. Odmítali zdobit své kláštery, aby přílišná nádhera staveb a prostředí neodváděla pozornost mnichů od rozjímání a modlení. Zároveň nebyli do cisterciáckých klášterů, na rozdíl od těch benediktýnských, přijímání dětští novici.⁴⁶

⁴³ Tamtéž, str. 119.

⁴⁴ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 11.

⁴⁵ Srov. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 116.

⁴⁶ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2004, str. 149-157.

3.2.1. Vznik a vývoj řádu cisterciáků v Evropě

Jak jsem již uvedla, cisterciácký řád vznikl z benediktýnské tradice a to především jako reakce na stav klášterních společenství a odklon od původních zásad mnišského života sv. Benedikta. Tato situace nastala v průběhu 11. století a došlo k ní změnou liturgických pravidel a ceremoniálů, které se vývojem stávaly stále náročnější a okázalejší.

To se ovšem nelíbilo Robertovi, opatovi kláštera v Molesme, který pod tíhou těchto okolností opustil svůj klášter a se skupinou věrných odešel do močálovité oblasti nedaleko Dijonu. Zde 21. 3. 1098 založil klášter Cîteaux (latinsky Cistercium), který se později stal základem pro celý cisterciácký řád. Opat Robert se ovšem musel z nařízení papeže Urbana II. brzy vrátit do Molesme, a tak se do čela vznikajícího cisterciáckého řádu postavil sv. Alberich. Řehole v Cîteaux byla v porovnání s ostatními kláštery velice přísná a spočívala v „odříkání v samotě, tělesné práci, odmítání renty a dále v přijímání výhradně rostlinné stravy, nošení hrubého světlého oděvu a v mlčenlivosti.“⁴⁷ Tohoto nelehkého stylu života a přísných pravidel se ovšem ostatní mniši často zalekli, a proto se společenství v Cîteaux postupem času dostalo až na hranici vymření.⁴⁸

Co však zachránilo toto společenství před pomalým zánikem, byl příchod sv. Bernarda z Clairvaux se skupinou třiceti mužů, kteří se rozhodli dále žít jako řeholníci. Nově příchozí vlili do klášterních žil novou energii. Sv. Bernard je považován za druhého zakladatele řádu a jistě patří mezi jeho nejvýraznější osobnosti. Vždyť podle něj byli občas cisterciáci i nazýváni - bernardini. Potom, co svým příchodem započal velkou éru cisterciáckého řádu a vnesl do kláštera život a náboženskou horlivost mladého srdce, odešel sv. Bernard do údolí řeky Aube.

⁴⁷ Tamtéž, str. 158-159.

⁴⁸ Srov. Tamtéž, str. 149-157.

Toto údolí, do té doby nazývané „Údolím pelyňku“, přejmenoval na „Údolí světla“ (francouzsky Clairvaux) a stal se zde opatem.⁴⁹

Řád se začal rozrůstat a pro velký zájem se začaly budovat další kláštery. Roku 1112 byla na generální kapitule schválena řádová konstituce⁵⁰. Na konci roku 1119 byl řád definitivně uznán a potvrzen papežem Kalixtem II.

Provoz cisterciáckých klášterů byl levný, a proto jejich obliba rostla i u církve. Ekonomický systém, který tyto kláštery vybudovaly, umožňoval zakládat nová stanoviště jen s minimálními výdaji. „Mniši a konvrši si vše dělali sami... Tvrdá práce představovala jistý druh askeze, která dodávala řeholníkům duchovní sílu.“⁵¹ Tento model ovšem začal kolabovat ve 13. století, kdy se začal projevovat úbytek konvršů. Tehdy se cisterciácké kláštery musely odhodlat k pronajímání půdy, což stejně jako dříve u benediktýnů vedlo k určité transformaci a k odklonu od života v chudobě. Postupně se přestal klást takový důraz na kázeň mnichů i na prostotu klášterního prostředí a došlo k úpadku řádu. Snahy o reformu se během středověku sice objevily, ale opět zanikly bez větších úspěchů.⁵²

3.2.2. Osobnost svatého Bernarda z Clairvaux

Sv. Bernard z Clairvaux je osobností, které musím ve své práci věnovat alespoň trochu prostoru. Ačkoli není zakladatelem cisterciáckého řádu, jistě patří mezi jeho největší osobnosti. Dá se říci, že svými schopnostmi a zbožností zachránil tento řád před zánikem. Když získal díky své křesťanské horlivosti a moudrosti věhlas, byl častým rádcem vysoce postavených

⁴⁹ Srov. Tamtéž, str. 149-160.

⁵⁰ Listina Lásky (latinsky Charta caritas) Srov. Tamtéž, str. 161.

⁵¹ Tamtéž, str. 161.

⁵² reforma floriacensů - komunita založená vedená Jáchymem z Fiore, snahy o zpřísnění řehole a nezávislost na cisterciácké kongregaci. Jáchym z Fiore byl později prohlášen za bludaře. Srov. Tamtéž, str. 161-165.

církevních hodnostářů a to jak ve věcech duchovních, tak i organizačních. Sv. Bernard učil své následovníky hlavně lásce a pokoře. Co se mu ovšem stalo osudným, byla jeho víra v úspěch II. křížové výpravy. Sám ji velice propagoval a vybízel mocné panovníky k účasti na ní. Po jejím neúspěchu se sv. Bernard stal terčem zlých jazyků a sám se z této „nepochopitelné“ události již nevzpamatoval. V srpnu roku 1153 zemřel v klášteře v Clairvaux, kde strávil většinu svého života a kde byl i pohřben.⁵³

3.2.3. Vznik a vývoj řádu cisterciáků na českém území

První cisterciácký klášter v Čechách byl založen v Seldci, následoval klášter v Pomuku a v Plasech. Nejdůležitější postavení měl přitom klášter v Pomuku, který byl založen ve třetí generaci od Cîteaux. V době největšího rozmachu „bylo v Čechách a na Moravě osmnáct cisterciáckých klášterů (třináct mužských a pět ženských).“⁵⁴ Za hlavní osobnost, která měla na svědomí příchod cisterciáků na naše území, můžeme označit olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který se během svého života se sv. Bernardem setkal. Do nově vzniklých českých klášterů proudili hlavně němečtí mniši. Na rozdíl od klášterů v jiných zemích byly ty české často budovány v blízkosti vesnic, které jim byly poddány. Přesto, že opati těchto klášterů byli převážně původem Němci, sehráli v českých dějinách důležitou roli.⁵⁵ Například, když se tři z těchto opatů „podíleli na sesazení Jindřicha Korutanského z českého trůnu a dojednání sňatku Elišky Přemyslovny s Janem Lucemburským, synem římského krále Jindřicha VII.“⁵⁶

⁵³ Srov. Tamtéž, str. 162-163.

⁵⁴ Tamtéž, str. 178.

⁵⁵ Srov. Tamtéž, str. 177-178.

⁵⁶ Tamtéž, str. 178.

3.2.4. Charitativní činnost cisterciáckého řádu

Dobré skutky nepatřily k církevním řádům jen jako projev dobré vůle. V době středověku byla dobročinnost v prostředí klášterů povinností. A výjimkou nebyly ani kláštery cisterciácké. „Řádu šlo o to, aby jeho členové si získávali co nejvíce zásluh pro věčný život tím, že konají dobré skutky a pohostinství, a tak i charita vůči bližnímu tvořila důležitou složku jejich poslání.“⁵⁷ Charitativní práce tedy nebyla čistě nesobeckou záležitostí, to ale samozřejmě nesnižuje ani o kousek její význam a prospěch pro společnost.

Pokud jde o pohostinství, poskytnutí přístřeší a pomoci pocestným, byla v cisterciáckých kláštorech zavedená zvláštní pravidla. Vždy platilo, že pocestný je vítán jako ctěný host⁵⁸ a neměl by být za žádných okolností odmítnut. Po špatných zkušenostech s lidmi, kteří této pohostinnosti využívali aniž by ji skutečně potřebovali a zatěžovali tak nadměrně klášterní rozpočet, bylo však zavedeno pravidlo, že host může zůstat v klášteře maximálně tři dny. Hosté měli v klášterních jídelnách vyhraněný zvláštní stůl, u kterého nesměli sedět mniši a u kterého se servírovala lepší jídla.⁵⁹

V organizovaných střediscích pro nemocné a chudé vynikaly spíše ženské větve tohoto řádu. Málokdy se však klášterům dařilo provozovat špitály z vlastních zdrojů, proto tyto středověké útulky a ošetrovny vznikaly spíše z vůle panovníků nebo vysoce postavených šlechticů. Ti se chtěli darováním části svého majetku očistit od hříchů spáchaných během života. Například klášter cisterciáček na Starém Brně byl založen roku 1325 Jindřichem z Lipé a po jeho smrti byl obdarováván a

⁵⁷ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 114.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, str. 114 Hynek Šmerda uvádí, že tato myšlenka je zabudována již v řeholi sv. Benedikta, který kázal přijímat všechny hosty jako by to byl sám Kristus. Srov. NURSIE, Benedikt z. *Řehole sv. Benedikta*, Praha: Benediktinské Opatství Emauzské, 1902, str. 163-164.

⁵⁹ Srov. ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: JIH, 2010, str. 114-115.

zabezpečován jeho ženou Eliškou Rejčkou. Tyto špitály byly závislé na dotacích a často jim byly přiděleny osady, které je zásobovaly desátky a výnosy z úrody. Nemocní pak byli v těchto zařízeních považováni za pány a personál s nimi musel zacházet s velkou úctou.⁶⁰ Chudí dostávali přesně předepsanou stravu, které na tehdejší poměry byla více než pestrá a výživná. „Lidé ve špitále měli v poledne dvojce maso a jeden příkrm a večer jedno maso a jeden příkrm.“⁶¹ Kromě pestré stravy zde bylo chudým poskytnuto i ošacení. Ve špitálech se tedy personál snažil poskytnout chudým a nemocným takovou péči, aby co nejméně strádali.

3.3. Minorité a františkáni

Spiritualita minoritů a františkánů se od dvou předchozích řádů liší výrazněji. V těchto řádech se mnišský život řídí řeholí sv. Františka a jeho hlavní osou je život podle evangelia. Sv. František z Assisi totiž považoval seslání Syna Božího na zemi kromě jiného za názornou ukázkou ideálního života člověka. Ve svém životě se pak tomuto ideálu snažil co nejvíce přiblížit. Později ho vtiskl i do své řehole. Dobročinnost měl podle něj člověk vykonávat ze své svobodné vůle a měla mu činit radost. Aby do tohoto stavu mohl dospět, měl se zříci veškerého majetku, žít v naprosté chudobě s láskou a pokorou v srdci. Sv. František odmítal přijímat peníze a vždy prosil jen o jídlo nebo drobnosti nutné k životu.⁶²

⁶⁰ Srov. Tamtéž, str. 118–123.

⁶¹ Srov. Tamtéž, str. 118 Hynek Šmerda uvádí citaci z knihy: NEUMANN, A. *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*. Praha: Opatství Emauzské, 1939, s. 113–114.

⁶² Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích III.díl/1.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2006, str. 131–132.

3.3.1. Vznik řádu minoritů a osobnost svatého Františka z Assisi

Zakladatel řádu sv. František z Assisi se narodil v roce 1181 nebo 1182. Jeho rodina, ačkoli neměla šlechtický původ, byla poměrně bohatá, a tak si mohl mladý František užívat svého mládí a vést nenáročný život. V této době mu velice imponovalo rytířství. Dokonce se chtěl připojit k papežskému vojenskému tažení. Během cesty měl vidění, které změnilo celý jeho život. Vrátil se zpět do Assisi, zřekl se veškerého majetku a uchýlil se do ústraní. Toto vidění bylo jen prvním z mnoha v jeho životě. Později mu například sám Kristus nařídil opravit rozpadlý kostel sv. Damiána. Sv. František tedy s prostotou a radostí sobě vlastní začal kostel opravovat sám holýma rukama. Po dokončení oprav se v tomto kostele usídlila sv. Klára, následovnice sv. Františka, se svými duchovními sestrami.⁶³

Sv. František se odlišoval od tehdejší mnišské tradice hlavně svým aktivním stylem života a působením mezi prostými lidmi. Zatímco kláštery benediktýnské řehole se snažily své mnichy od okolního světa spíše izolovat, František plnil svoje poslání při kontaktu s laiky. Je důležité zmínit, že on sám byl laikem až do roku 1210, kdy byl papežem Inocencem III. vysvěcen na jáhna. Ještě rok předtím se mu ovšem podařilo pro svůj úkol strhnout několik dalších mužů, kteří se rozhodli rozdat svůj majetek a stát se žebravými mnichy. Tento akt bývá někdy označován jako samotný vznik řádu sv. Františka.⁶⁴

Celý svůj život se František snažil o uznání svého bratrstva svatým stolcem. Ačkoli ústní souhlas se zněním své původní řehole získal již od Inocence III., písemné potvrzení přišlo až v roce 1223 za pontifikátu Honora III., který uznal její

⁶³ Srov. Tamtéž, str. 134-135.

⁶⁴ Tamtéž, str. 136.

upravené znění.⁶⁵ Sv. František zemřel v říjnu roku 1226 a necelé dva roky poté byl kanonizován papežem Řehořem IX.⁶⁶

Legendy popisují v životě sv. Františka z Assisi mnoho symbolických událostí. Například jeho těhotná matka byla prý neznámým cizincem poslána do stáje, kde porodila. Tato událost zdůrazňuje paralelu mezi životem sv. Františka a životem Ježíše v jeho lidské podstatě. Jejich pobyt na světě začal v podobné situaci a v podobném prostředí. Další takovou paralelou, je i fakt, že sv. František měl na těle stigmata ukřižování. Ta se mu na ruku podle legendy objevila poté, co měl jedno ze svých vidění.⁶⁷

3.3.2. Vývoj řádu minoritů po smrti svatého Františka z Assisi

Sv. František dal svému bratrstvu jméno minorité (česky menší bratři). Už za jeho života však docházelo k rozkolům ve vykládání jeho řehole a po jeho smrti se tyto spory ještě prohloubily. Došlo tedy k různým odklonům od hlavní linie minoritů a vznikaly reformní řády jako františkáni, kapucíni nebo hyberní. Františkáni se od původního řádu oddělili kvůli svému důrazu na dodržování řehole sv. Františka *sinne glossa* (česky bez výkladů).⁶⁸ Minorité se naopak rozhodli reagovat na vývoj společnosti, církve a potřeb řádu a začali řeholi vykládat v kontextu tohoto vývoje. Největším problémem se během času ukázala být myšlenka totální chudoby. Roku 1230 došlo k určitému zjemnění této podmínky a to sebou přineslo rozštěpení řádu. Dalším problémem, se kterým se musel řád sv. Františka vypořádávat, byla vzdělanost řeholníků. Sv. František razil myšlenku kázání lidovým slovem, příkladem a skutkem. V průběhu doby ovšem řád menších bratrů pociťoval

⁶⁵ Bulla *Solet annuere*. Srov. Tamtéž, str. 138.

⁶⁶ Srov. Tamtéž, str. 139.

⁶⁷ Srov. Tamtéž, str. 138.

⁶⁸ Tamtéž, str. 227.

nedostatek teologických znalostí mezi svými členy a pro potřeby doby bylo nutné tento stav změnit.⁶⁹

Řád se ve svých dějinách zaobíral všemožnými činnostmi. „Činnost minoritů je zaměřena na chudé vrstvy obyvatelstva, na mládež a na ty, kteří byli za pobytu v nemocnici nebo ve vězení vytrženi z běžného života.“⁷⁰ Vedle dominikánů se také často stávali vykonavateli inkvizice.⁷¹

3.3.3. Minorité a františkáni v českých zemích

Není zcela jasné, kdy minorité poprvé na české území přišli. Jisté ale je, že když začal být řád v Evropě značně populární, sám český král Václav I. se zasadil o to, aby se usídlil také v českých končinách. Stalo se tak v roce 1232 v kostele sv. Jakuba v Praze. Do Čech řeholníci přicházeli, stejně jako u jiných řádů, hlavně z Německa. V roce 1239 byla vytvořena česko - polská minoritská provincie, která trvala až do roku 1517.⁷²

Dvěmi nejzásadnějšími událostmi, spojenými s minoritskými řeholníky na české území, jsou inkviziční soudy s příchozími heretiky a spor o pohřby a odkazy zemřelých. V době, kdy minorité na českém území působili, již proběhla v jejich řádu určitá vzdělávací reforma. Jejich teologické i biblické znalosti byly tedy na vysoké úrovni. To, společně s jejich aktivním působením mezi lidmi, zapříčinilo, že byli často vybíráni k práci pro inkvizici. A když se v polovině 13. století do Čech dostávají heretické skupiny,⁷³ byli právě oni vybráni k jejich potlačení.⁷⁴

⁶⁹ Srov. Tamtéž, str. 139-148.

⁷⁰ Tamtéž, str. 132.

⁷¹ Srov. Tamtéž, str. 148.

⁷² Srov. Tamtéž, str. 163.

⁷³ Valdenští, bekyně, begardi a flagelanti - podrobné informace o těchto hnutích lze nalézt v knize LAMBERT, Malcolm. *Středověká hereze*. Praha: nakl. Argo, 2000.

⁷⁴ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích III.díl/1.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2006, str. 164.

Spor ohledně pohřbů a výdělků s nimi spojenými vedly diecézní kléry s řeholníky po celé Evropě. Farnosti přicházely o finanční dary z odkazů zemřelých, protože obyvatelé si často místo nich vybírali pro tyto obřady duchovní z řad žebravých mnichů. V Čechách se tento spor nejvíce vyostřil po vydání buly *Super Cathedram*⁷⁵ v roce 1300, která v těchto záležitostech upřednostňovala diecézní klér. Spor se změnil v krvavé nepokoje, které byly později urovnány ve prospěch vydané buly.⁷⁶ Můžeme říci, že chování řeholníků v tomto sporu bylo výrazně proti učení a vůli zakladatele řádu sv. Františka, který vždy prosazoval poslušnost církvi. To jen dokazuje, že ačkoli šlo o hlavní linii řádu, jeho ústřední hodnoty se během 74 let od smrti sv. Františka výrazně změnily.

3.3.4. Charitativní činnost minoritů a františkánů

Sv. František viděl své poslání v radostné pomoci bližním. Sám se řídil úryvkem z evangelia podle Matouše „Jděte a kažte, že se přiblížilo království nebeské. Nemocné uzdravujte, mrtvé probouzejte k životu, malomocné očišťujte, demony vymýtejte, zadarmo jste dostali, zadarmo dejte. Neberte od nikoho zlato, stříbro ani měďáky do opasků; neberte si na cestu mošnu ani dvoje šaty, ani obuv, ani hůl, neboť „hoden je dělník své mzdy“.“⁷⁷ Pokud se zaměříme na jeho postoj k nemocným a hlavně k malomocným, musíme zmínit jeho slavné „políbení malomocného“. Tím prokázal svou odhodlanost a touhu nemocným sloužit. Více, než jiné řády, zdůrazňoval myšlenku, že nemocný člověk v sobě

⁷⁵ Bula *Super Cathedram* nařizovala řeholníkům kázat a zpovídat jen se souhlasem místního kléru a odevzdávat podíl z výnosu z pohřebního obřadu. Srov. Tamtéž, str. 164.

⁷⁶ Srov. Tamtéž, str. 164.

⁷⁷ Srov. Tamtéž, str. 135 Milan M. Buben ve své encyklopedii uvádí citaci z Mt 10,7-12 *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad*. 14. vyd., (5., opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2007.

odráží osobnost Ježíše Krista.⁷⁸ Jeho první životopisec Tomáš z Celena⁷⁹ o něm prohlásil, že „má vždycky pohled upřený na svého Krista, stále má před sebou Muže bolesti, který zná všechny slabosti.“⁸⁰

Řád minoritů a později hlavně řád františkánů se řídil jeho odkazem a poskytoval své služby pro nejširší veřejnost. To, že za své služby striktně odmítaly peníze, zřejmě dávalo obyvatelům jistoty, které jim diecézní klér nebyl schopný vždy poskytnout. A díky svému radostnému pohledu na svět získával řád stále větší sympatie u širokých mas obyvatelstva. Nemůžeme se poté divit, že ve sporu o pohřby a odkazy, o kterém jsem se již zmínila, bylo obyvatelstvo spíše na straně řeholníků.⁸¹

Řády minoritů i františkánů zakládaly a provozovaly špitály, sirotčince i jiné charitativní instituce. Kromě pomoci lidem se minorité věnovali i otázce všeho ostatního tvorstva. Zdůrazňovali, že člověk je v tomto ohledu jen správcem, nikoli pánem.⁸²

U františkánů je důležité zmínit, že jejich blízkost prostým chudým vrstvám je na ještě větší úrovni než u minoritů. Protože františkáni lpěli na původním znění řehole sv. Františka a láska zde byla velmi zdůrazňována, poskytovali mladým zamilovaným párům možnost oddání bez souhlasu jejich rodičů.⁸³ To bylo v době středověku samozřejmě velice průkopnické.

⁷⁸ Srov. MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, str. 89.

⁷⁹ Tomáš z Celena napsal první životopis sv. Františka v roce 1228, ten byl ovšem později zavržen a nahrazen životopisem sv. Bonaventury. Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích III.díl/1.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2006, str. 139.

⁸⁰ Srov. MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, str. 89-90. Messina uvádí tuto citaci z Františkánských pramenů. Srov. *Františkánské prameny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2001.

⁸¹ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích III.díl/1.svazek*. Praha: nakl. LIBRI, 2006, str. 164.

⁸² Srov. Tamtéž, str. 224.

⁸³ Srov. Tamtéž, str. 344.

3.4. Řád svatého Jana Jeruzalémského

Řád svatého Jana Jeruzalémského, známý také jako johanité, lze považovat za první křesťanský rytířský řád. Členové tohoto řádu zasvěcují svůj život pomoci slabým, nemocným a vůbec všem, kteří jejich pomoc potřebují. Řády rytířského typu se snaží udržet rovnováhu mezi světským a duchovním konáním a poskytují podporu lidem, kteří strádají v některé z těchto dvou sfér života. V dějinách rytíři bojovali a pokládali životy za svou víru a ochraňovali svatá místa křesťanství. Byli podřízeni pouze papeži, jakožto náměstkovi Krista na Zemi, a proto byli také nazýváni Kristovi rytíři (latinsky miles Christi). Kromě funkcí ochranných a vojenských mají johanité ještě jednu, ve středověké společnosti velmi významnou funkci a tou je špitálnictví.⁸⁴

3.4.1. Vznik a vývoj řádu johanitů v celosvětovém kontextu

Tento řád vznikl v 11. století v oblasti Jeruzaléma. Za jeho zakladatele je považován bratr Gerard, který po úspěchu I. křížové výpravy a dobytí Jeruzaléma zřídil špitál v kostele sv. Jana Křtitele. Ten zde byl za muslimské nadvlády spravován italskými námořníky a obchodníky. Rytíři, posilněni pocitem vítězství a úspěchem I. křížové výpravy, hledali nové uplatnění a mnoho z nich se proto připojilo k šlechtnému počínání bratra Gerarda. Ten pro své nově vzniklé bratrstvo přijal řeholi sv. Augustina a stal se prvním představeným řádu.⁸⁵

Protože však v první polovině dvanáctého století stále docházelo k nájezdům muslimských ozbrojených skupin, musel se řád přizpůsobit potřebám jeruzalémské společnosti a kromě duchovní a lékařské podpory začal poskytovat i ochranu

⁸⁴ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl*. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 21-29.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, str. 29-30.

vojenskou. V té době byl již představeným řádu bratr Raymond de Puy. Pod jeho rukama se řád zformoval do podoby, která pak zůstala po dlouhá léta nezměněna.⁸⁶

S novou úlohou začal do řádu přicházet i velký počet zájemců o členství. Propojenost cti a odvahy se zbožností a čistotou byla a je i dnes vnímána velmi romanticky. Bylo nutné tedy řád strukturovat a zorganizovat. Došlo k rozdělení na rytíře, kteří museli být šlechtického původu, na kaplany a pomocníky. Díky své atraktivitě se řád brzy dostal i do Evropy, kde začal vytvářet sídla (tzv. komendy) a hromadit majetek.⁸⁷ Johanité dostávali často pozemky darem nebo odkazem a výnosy z nich byly nepostradatelnou součástí financování špitální a vojenské činnosti.⁸⁸

Již od roku 1113 byl řád johanitů potvrzen papežským stolcem a kromě toho mu byla poskytnuta téměř dokonalá suverenita. Řád spadl pouze pod papeže a byl nezávislý na jakékoli světské moci.⁸⁹ To mu umožňovalo sledovat pouze své ochránářsko-vojenské a dobročinné zájmy bez zásahu vnějších politických tlaků.

Dobyť Jeruzaléma muslimy znamenalo velký šok nejen pro všechny rytířské řády, ale pro celé křesťanstvo. Řád templářských rytířů se rozhodl přesunout své zájmy ze Svaté země do Evropy, což se mu posléze stalo osudným.⁹⁰ Po jejich rozprášení a zrušení připadla velká část jejich majetku johanitům, kteří se tak stali jedním z nejmocnějších rytířských řádů v Evropě. Na rozdíl od templářů se však nevzdávali svých zájmů ve Svaté zemi, a proto se rozhodli dobýt souostroví Rhodos, na kterém později vytvořili vlastní autonomní stát.⁹¹

⁸⁶ Srov. Tamtéž, str. 30-31.

⁸⁷ Srov. Tamtéž, str. 30-31.

⁸⁸ Srov. SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha: nakl. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998, str. 16.

⁸⁹ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl*. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 29-30.

⁹⁰ Více informací o templářích, jejich evropském působení, nabývání majetku a jejich nešťastném konci můžeme nalézt v knize BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl*. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 55-69.

⁹¹ Závislý byl pouze na papeži. Srov. Tamtéž, str. 33.

Když si Turci podrobili Byzantskou říši, stal se tento stát předním vojem křesťanstva v boji proti rozšiřujícímu se islámu. Tento stav se řádovým rytířům dařilo udržovat až do roku 1522, kdy po nerovném boji museli kapitulovat a přesunout se na západ. „...počátkem července dorazil sultán Süleyman II. k Rhodu s obrovskou flotilou 700 lodí a s 200 000 muži na palubách...Za hradbami ostrova se statečně bránilo po dobu šesti měsíců 600 rytířů a 6000 vojáků.“⁹²

3.4.2. Řád johanitů na českém území

Řád johanitů se do českých zemí dostává po neúspěšné II. křížové výpravě, které se účastnil i český kníže, pozdější král, Vladislav II. Během této výpravy se osobně setkal s Raymondem de Puyem, v pořadí druhým představeným johanitského řádu. Po svém návratu daroval řádu pozemky, na kterých byla roku 1169 vytvořena první komenda při kostele Panny Marie konec mosta⁹³ na levé straně Juditina mostu. „Pozemky zaujímaly i ostrov Kampu, celé pobřeží vltavského ramene s rybářstvím, mlýnem a dalšími hospodářskými zařízeními...“⁹⁴ Tyto budovy a pozemky zajišťovaly prostředky pro chod špitálu i konventu.

Mezi osobnosti spojené s počátkem johanitů u nás jistě patří Vladislavův kancléř Gervasius a jeho synovec Martin, který se stal prvním preceptorem v Čechách, Uhrách a dalších zemích. Oba tyto muži se stali členy řádu a věnovali všechen svůj majetek na stavbu již zmíněné komendy. Díky velké popularitě mezi prostým i urozeným obyvatelstvem se začal řád rychle rozrůstat a zanedlouho měl již komendy po celých českých zemích. Můžeme

⁹² Srov. Tamtéž, str. 34.

⁹³ Později byl tento kostel nazýván Matky Boží pod řetězem, protože v opevnění johanitské komendy byla brána s řetězy. Srov. SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha: nakl. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998, str. 11.

⁹⁴ Tamtéž, str. 10.

zmínit například komendu v Manětíně, ve Střibře, v Kadani nebo v Ploskovicích.⁹⁵

O významu tohoto řádu v českých zemích a hlavně o jejich popularitě svědčí i fakt, že po smrti českého krále a říšského císaře Karla IV. bylo jeho tělo vystaveno právě v johanitské komendě v chrámu u Matky Boží pod řetězem.⁹⁶

Stejně jako většinu ostatních církevních řádů i řád sv. Jana Jeruzalémského potkala v českých zemích zkáza za husitských válek, kdy byla značná část komend vyvrácena a vypleněna.

3.4.3. Charitativní činnost řádu svatého Jana Jeruzalémského

Jak jsem již zmínila, charitativní činnost řádu byla převážně tvořena činností špitálnickou. Ačkoli šlo o hlavní linii řádové dobročinnosti, zdaleka nešlo o jedinou. „Každý rytíř pokládal za věc své cti chránit nejbezbrannější.“⁹⁷ Jejich posláním bylo tedy chránit slabé proti silným, a také pomáhat tam, kde byla potlačována křesťanská víra. Nemůžeme však říci, že by johanité byly vyloženě nesnášenliví k ostatním náboženstvím. O tom svědčí fakt, že v jejich jeruzalémské nemocnici byli zaměstnáváni jak židovští, tak muslimští lékaři s většími zkušenostmi a znalostmi.⁹⁸ Na tomto příkladu můžeme také vidět, že pro johanity byla pomoc potřebným a péče o nemocné skutečně na prvním místě.

Kromě válčení a špitálnictví vidíme u johanitů i jemnější aspekty jejich řádové spirituality. „Mariánská úcta vedená úsilím humanitní obrody středověkého člověka, aby usiloval o právo, spravedlnost a lásku, vedla k boji za vítězství

⁹⁵ Srov. Tamtéž, str. 14.

⁹⁶ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, I. díl. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 44.

⁹⁷ MESSINA, Rosario. *Dějiny charitativní činnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, str. 87.

⁹⁸ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích*, I. díl. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 32.

spirituality a ušlechtilost ducha.“⁹⁹ Řád johanitů se zabýval i vlastním rozvojem a podporoval studium teologie, filozofie i přírodních věd a práva. Jejich znalosti byly pak využívány ve farních školách, které byly zakládány jako součást některých komend.¹⁰⁰

Teď bych se ale chtěla zaměřit na již zmíněnou hlavní johanitskou činnost – špitálnictví. První velká nemocnice byla vybudována v Jeruzalémě v samotných počátcích řádu. Ta byla schopna ve své době pojmout až 2000 pacientů. První hygienická pravidla a znalosti zkušených muslimských a židovských doktorů poskytovala nemocným v té době prvotřídní péči.¹⁰¹ Protože tuto činnost chápali johanité jako své poslání, začali špitály budovat i ve svých komendách v Evropě. Na rozdíl od mnišských a žebravých řádů se snažili komendy umístit do rušných míst s dobrým přístupem.¹⁰² Tak tomu bylo i v českých zemích. Nemocní zde byli přijímáni jako páni a bylo o ně postaráno s největší péčí.

Stejně jako sv. Bernard z Clairvaux nebo sv. František z Assisi viděli johanité v nemocných utrpení Ježíše Krista. „Nemocní byli bližší Kristu, a jejich modlitba tudíž musela být úspěšnější než modlitba rytířů.“¹⁰³ Proto je také prosili, aby ve svých modlitbách zmiňovali představené řádu nebo je samotné. Přes všechnu snahu byla úmrtnost ve špitálech velmi vysoká a z toho důvodu bylo zřejmě na nemocného pohlíženo jako na kolísajícího mezi životem a smrtí, mezi pozemským životem a životem v království nebeském. Proto byla úcta k nemocnému tak výrazná a proto se také ošetřovatelé měli starat o ty, kterým už nebylo pomoci, stejně jako o ty, kteří měli naději na uzdravení. Tato péče byla velmi úzkostlivá a neustálá.

⁹⁹ SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha: nakl. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998, str. 25.

¹⁰⁰ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl*. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 53.

¹⁰¹ Srov. Tamtéž, str. 33 a 53.

¹⁰² Srov. SKŘIVÁNEK, František. *Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás*. Praha: nakl. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998, str. 5.

¹⁰³ ŠMERDA, Hynek. *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: nakl. JIH, 2010, str. 121.

Ve špitále se držely noční služby a jejich úkolem bylo mimo jiné udržovat v místnostech tlumené světlo. Ráno a večer probíhaly vizity u pacientů a vedly se písemné záznamy o jejich zdravotním stavu.¹⁰⁴ Kromě lékařské péče bylo pacientům poskytováno jídlo, šaty a někdy i almužna.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Srov. Tamtéž, str. 120–121.

¹⁰⁵ Srov. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích, I. díl*. Praha: nakl. LIBRI, 2002, str. 32.

4. Významné osobnosti charitativní činnosti na našem území

V předchozí kapitole jsem hovořila o významných církevních řádech na našem území a jejich vlivu na charitativní činnost. Nyní bych chtěla vyzdvihnout dvě důležité osobnosti českých dějin, které hráli při vývoji tohoto fenoménu též významnou roli. Konkrétně bych se chtěla věnovat dvěma svatým ženám s velkým srdcem, sv. Anežce Přemyslovně a sv. Zdislavě z Lemberka. Obě tyto ženy jsou v našich zemích známé svým sebeobětováním a pomocí ostatním. Obě jsou také českými patronkami. Přesto, že každé byl určen jiný životní osud, obě se zapsaly do dějin jako velmi významné osobnosti, které dávaly svým životem příklad hodný následování.

4.1. Život a dílo svaté Anežky Přemyslovny

Život sv. Anežky je svázán s řádem a řeholí sv. Kláry z Assisi. Záměrně jsem se v předchozí kapitole nezmiňovala o působení tohoto řádu na českém území, protože hodlám jeho činnost nastínit v této kapitole v kontextu života a díla sv. Anežky.

4.1.1. Dětství a zasnuby Anežky Přemyslovny

Anežka se narodila jako poslední z dětí českého krále Přemysla Otakara I. a jeho „druhé“ ženy Konstancie.¹⁰⁶ Stejně jako její ostatní sestry měla být předmětem královny sňatkové politiky.

¹⁰⁶ První žena Přemysla Otakara I. byla Adéla Míšeňská, se kterou se oženil zřejmě v roce 1180. Toto manželství, ale po čase Přemysl Otakar prohlásil za neplatné z důvodu příbuzenství čtvrtého stupně. Adélu i s dětmi zapudil a vzal si právě Konstancii Uherskou. Tyto a další informace o poměrech v rodině sv. Anežky lze nalézt v knize POLC, Jaroslav. *Svěťice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 9-16.

Přemysla Otakara můžeme označit za velmi autoritativního otce a hrdého krále, který díky své zahraniční politice a účasti na evropských válečných konfliktech, pozvedl české knížectví na království.¹⁰⁷

Anežka byla poprvé zasnoubena již ve svých třech letech. V té době byla poslána do kláštera v Třebnici, prvního ženského kláštera na území Slezska. Zde „z úst dcery svaté Hedviky základy mravů a víry v učenlivé srdce si vštípila.“¹⁰⁸ Když však její snoubenec náhle zemřel, byla Anežka poslána do kláštera v Doksanech. Tam své znalosti ještě prohloubila a podle legendy „mravy svými věk svůj převyšujíc, vystříhala se nezvedených kousků a her jiných dívek a jen místo svaté modlitby, to jest kostel, ji těšilo.“¹⁰⁹

Podruhé byla Anežka zasnoubena se synem říšského císaře Fridricha II. Jindřichem. Aby získala potřebné znalosti o životě u císařského dvora, byla poslána na výchovu ke dvoru rakouského vévody Leopolda VI. Babenberského. I toto zasnoubení ovšem zkrachovalo, když říšský císař podpořil zasnuby svého syna Jindřicha s dcerou Anežčina hostitele Markétou Babenberskou. K sňatku došlo na konci roku 1225. Tento fakt byl jak pro českého krále, tak pro jeho dceru Anežku velmi ponižující a pramenilo z něj královo nepřátelství k rakouskému vévodovi.¹¹⁰

Třetí žádost o ruku Anežky dorazila již po smrti jejího otce k rukám jejího bratra, krále Václava I. Byla přímo od samotného císaře Fridricha II., který se doslechl o jejím ctnostném životě. Tuto žádost ale Anežka sama odmítla s odůvodněním, které nalezneme v legendě o jejím životě. „A když Václav byl svolný k přáním prosícího, panna Kristova, uvažujíc o tom, co jest božího, ustanovila se na tom, že se neprovdá za žádného smrtelníka, ať byl jakéhokoliv stavu, či jakkoliv vynikající

¹⁰⁷ Srov. Tamtéž, str. 9-16.

¹⁰⁸ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 196.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 196.

¹¹⁰ Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 21-24.

člověk, aby mohla, jsouc tělem i duší svata, s liliovým zástupem panen následovati Beránka."¹¹¹ Své rozhodnutí Anežka konzultovala s papežem Řehořem IX., který ji, stejně jako odmítnutý císař Fridrich, podpořil v jejím konání.¹¹²

Dnes můžeme jen polemizovat, co Anežku k jejímu rozhodnutí vedlo. Podle legend i jejího životopisce jí byl tento osud předurčen. V legendě se například praví, že její matka měla v době těhotenství sen, „že vstoupila do komory, v níž se chovala její drahocenná a početná roucha královská. A přehlížeje je, spatřila mezi nimi viseti suknicí a plášť barvy šedé a provazec, kterým se sestry řádu svaté Kláry opásají. Když pak se tomu velmi divila, kdo tak hrubý a prostý šat mezi její drahocenné oděvy položil, uslyšela hlas, řkoucí k ní: „Nediv se, neboť plod, který v sobě nosíš, bude užívatí takového oděvu a bude světlem všeho lidu v Čechách."¹¹³ Z historického hlediska lze ovšem říci, že Anežka mohla k tomuto rozhodnutí dojít později. Předpokladem k uskutečnění tohoto životního rozhodnutí byla jistě smrt jejího otce, který by zřejmě toto její jednání neschválil. Zato její bratr, který již byl ovlivněn v té době stále více populární rytířskou kulturou,¹¹⁴ pohlížel na ženy a hlavně na své sestry odlišně než jeho otec. Anežka, která byla dvakrát zasnoubena a jednou potupena veřejným odmítnutím ze strany ženicha¹¹⁵, mohla cítit určité znechucení těmito politickými praktikami. Rozhodla se tedy vzít osud do vlastních rukou a její bratr toto rozhodnutí respektoval.

¹¹¹ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 200.

¹¹² Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 32-35.

¹¹³ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 195.

¹¹⁴ Srov. VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek II*. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 2000, str. 327-340.

¹¹⁵ Jindřich, syn císaře Fridricha II. veřejně prohlásil, že si dceru českého krále nikdy nevezme, ačkoli s ní byl zasnouben. Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 29-30.

4.1.2. Vybudování špitálu a vstup do kláštera

Než Anežka vstoupila do kláštera, podařilo se jí v Praze roku 1233 založit špitál sv. Františka. Inspirací jí byla velká osobnost středověku sv. Alžběta Durynská. Zmínku o jejím vlivu nalezneme v životopise Anežky.¹¹⁶ V tomto špitále pracovali křížovníci s červenou hvězdou, tedy příslušníci řádu, o jehož vznik se Anežka také zasadila a který byl jediným rytířským řádem vzniklým v českých zemích. Křížovníci s červenou hvězdou měli za úkol starat se o nemocné a chudé a tvořili jakousi menšinovou konkurenci johanitům.¹¹⁷

Podle legendy se Anežka setkala s menšími bratry, kteří jí vyprávěli o řádu sv. Kláry z Assisi. Když uslyšela, jak daný řád funguje a co je jeho podstatou, rozhodla se při špitále sv. Františka založit klášter a povolat do něj právě klarisky.¹¹⁸ Při špitále byl rovněž založen konvent řádu minoritů, kteří pomáhali s činností špitálu a poskytovali klariskám potřebné vedení. Po čase se ale klášter od špitálu osamostatnil. Sama Anežka do tohoto kláštera vstoupila o letnicích roku 1234.¹¹⁹

4.1.3. Řeholní pravidla řádu svaté Kláry a jejich úpravy

Abychom si byli schopni představit, jak vypadal život řeholnic v klášteře sv. Františka a samotné Anežky, musíme se vrátit k postavám sv. Františka a sv. Kláry. Jak jsem již uvedla,

¹¹⁶ „Aby napodobila svoji sestřenici, blaženou Alžbětu, vystavěla pak u paty pražského mostu slavná špitál, který obdařila hojnými dary a tam povolala křížovníky s červeným křížem a hvězdou, aby pečovali o výše uvedené nemocné, jakož aby se starali pečlivě o všechny, kdo by něčeho potřebovali...” VYSKOČIL, J. K. *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry*. Praha: Universum, 1934, s. 106. K osobnosti svaté Alžběty Durynské srovnej práci: WOLF, Kenneth Baxter. *The Life and Afterlife of St. Elizabeth of Hungary: testimony from her canonization hearings / translated with notes and interpretive essays*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

¹¹⁷ Srov. Tamtéž, str. 36-42.

¹¹⁸ Srov. KOLÁŘ, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 201.

¹¹⁹ Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 43-53.

sv. Kláře velmi imponoval život menších bratrů a rozhodla se následovat jejich příkladu. Po dohodě se sv. Františkem, však ona i její sestry přijaly benediktýnskou řeholi, kterou pro jejich způsob života upravil právě samotný František. Mezi řádem minoritů a řádem klarisek¹²⁰ existovaly určité vazby, protože menší bratři se zavazovali starat se o hmotné i duchovní zajištění klarisek. Největší problém byl s pravidlem naprosté chudoby. Papež Inocenc III. potvrdil sv. Kláře výsadu chudoby, avšak když se řády začaly více rozrůstat a začalo být pro menší bratry obtížnější získávat almužny, nastával v klášteře sv. Kláry vyložený hlad. To se nelíbilo ani papeži Honoriovi III. ani jeho nástupci Řehoři IX. Hlavně druhý jmenovaný se zasadil o vytvoření nových pravidel, která povolovala klášterům klarisek opatřit si společný majetek k zajišťování základního chodu řádu. Některé kláštery si ale vyjednaly výjimku, jako například klášter sv. Damiána v Assisi nebo klášter sv. Františka v Praze. Nová pravidla se nazývala „Formula vitae“ a obsahovala části benediktýnské řehole. Později byla ovšem samotnou Klárou vytvořena řehole nová, jejíž inspirací byla řehole menších bratrů. Papež Inocenc IV. z úcty k ní řeholi potvrdil a ta nabyla platnosti. Mezi její zásady patřila naprostá chudoba řeholnic i klášterů.¹²¹

¹²⁰ Za života sv. Kláry se klarisky samy nazývaly damiantky podle patrona kostela, ve kterém sídlily. Srov. Tamtéž, str. 43.

¹²¹ Srov. Tamtéž, str. 47-63.

4.1.4. Řeholní život a charitativní přínos svaté Anežky

Když se Anežka stala krátce po složení řeholních slibů představenou kláštera, musela se vyrovnávat se zmíněnými problémy ohledně řehole řádu. Snažila se přiblížit co nejvíce tradičnímu pojetí a životu v klášteře sv. Damiána v Assisi. S přihlédnutím na podnebí to ovšem nebylo zcela možné. U Svatého stolce dosáhla povolení úpravy oděvu, lůžek a postu řeholnic a zároveň si vysloužila od papeže Řehoře IX. výsadu chudoby pro svůj klášter. Jakmile vešla v platnost řehole sv. Kláry, začala se těmito pravidly se svými sestrami řídit.¹²²

Život v klášteře byl velmi náročný a to jak pro řádové sestry, tak i pro abatyši Anežku. Podle legendy Anežka nepřijímala roli abatyše s příliš velkým nadšením. Stejně jako sv. Klára chtěla spíše svůj život zasvětit službě ostatním, což v praxi také činila. „Nestyděla se, ač z vznešeného rodu byla, ohřívati lázeň a připravovati jídlo pro sbor svých sester, ba dokonce sama se zvláštní radostí připravovala svýma rukama přečistýma potřebná jídla...”¹²³ V legendě se dále píše, jak téměř drastickým způsobem trápila svoje tělo a to jak posty a nepohodlím, tak i tvrdou prací. „...právala sama svýma něžnýma rukama i potem a špínou prosycené šaty nemocných sester a malomocných chudáků, jež si byla v zbožné pečlivosti své dala snést, až z častého praní rozpraskaly jí leptavým působením louhu a mýdla ruce.”¹²⁴

Sestry klarisky se podle řehole musely přísně postit, nesměly v jiném než naléhavém případě vpustit nikoho do kláštera a pokud to nebylo nutné, neměly ani příliš mluvit. Pokud nepracovaly mimo klášter nebo neprosily o almužnu, bylo

¹²² Srov. Tamtéž, str. 54–63.

¹²³ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 204.

¹²⁴ Tamtéž, str. 204.

příhodné z kláštera vůbec nevycházet. Kromě nemocných a starých sester spávaly všechny společně v jedné ložnici.¹²⁵

O nemocné sestry se klarisky staraly velmi pečlivě. Těm mělo být poskytnuto vše, co potřebovaly a nebyly nuceny dodržovat posty a jiná náročná nařízení. Anežka sama pak „dávala z toho, co bylo jí posíláno pro posílnění zbědovaného těla, opatrovati sešlé a nemocné sestry.“¹²⁶

A nejen k nemocným sestrám svého řádu Anežka přistupovala s péčí a láskou. Protože sama pocházela z královské rodiny a mnoho jejích sester z významných šlechtických rodů, často klášter dostával od těchto rodin almužny a dary. Když bylo prostředků nadbytek, tedy více než postačilo k pořízení potravy pro sestry v klášteře, rozdávala Anežka zbytek chudým a potřebným.¹²⁷ „...majíc sama tvář posty pobledlou, hladem cizích se trápila. Ke všem zarmouceným, jak pokud žila světsky, tak pokud byla v řádu, měla mysl soucitnou a ty, kdož se k ní utíkali, u Boha i u lidí zbožnými prostředky podporovala.“¹²⁸

Anežka zůstala abatýší v klášteře sv. Františka až do své smrti, ke které došlo zřejmě v roce 1281.¹²⁹

4.2. Život a dílo svaté Zdislavy z Lemberka

Život sv. Zdislavy z Lemberka se v mnohém liší od života sv. Anežky, avšak obě spojoval stejný cíl. Obě zasvětily svůj život pomoci potřebným a obě se v křesťanské lásce obětovaly s cílem vytvořit o trochu lepší svět. Obě dvě milovaly Krista a oběma jsou v legendách přisuzovány zázračné činy.

¹²⁵ Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 70-89.

¹²⁶ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 216.

¹²⁷ Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 90.

¹²⁸ KOLÁR, Jaroslav. *Středověké legendy o českých světcích*. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998, str. 216.

¹²⁹ Srov. POLC, Jaroslav. *Světice Anežka Přemyslovna*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988, str. 129.

4.2.1. Dětství a život svaté Zdislavy

Všichni autoři¹³⁰ knih o sv. Zdislavě, které jsem si vzala na pomoc při psaní této kapitoly, shodně uvádějí, že o jejím životě neexistuje příliš mnoho faktických historických údajů. Více informací již nalezneme o jejích rodičích, o kterých se podrobněji zmiňuje kronika Žďárského kláštera.¹³¹ Stejně tak se více informací dozvídáme o jejím manželovi Havlovi z Jablonného a Lemberka, který se jako významný český šlechtic a věrný stoupenec krále Václava I. pohyboval v centru dění vysoké politiky a tedy i zájmu kronikářů.¹³²

O životě sv. Zdislavy máme z faktických informací k dispozici jen jména rodičů, manžela a dětí, rok úmrtí a nepříliš konkrétní zmínky kronikářů o jejím „bezvadném a svatém“¹³³ životě. Přesto můžeme alespoň nějaké informace čerpat z legendy, která byla sepsána v 17. století.¹³⁴

Sv. Zdislava se narodila pravděpodobně v roce 1220 jako nejstarší dcera v rodině královského kastelána pana Přibyslava z Křižanova. Její matka Sibyla přišla do Čech jako jedna z dam doprovázející Kunhutu, snoubenku a pozdější manželku krále Václava I. Oba rodiče vedli podle kronik¹³⁵ zbožný až mnišský život a založili spolu cisterciácký klášter ve Žďáře. Všechny jejich děti se v rámci jejich příkladu během svého života

¹³⁰ Je to především Zdeňek Kalista, Jaroslav Durych, Berthold Waldstein-Wartenberg v překladu Petra Kyncla a autoři níže zmíněného sborníku ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka.

¹³¹ Srov. KALISTA, Zdeněk. *Blahoslavená Zdislava z Lemberka: Listy z dějin české gotiky*. Reprint vyd. Křesťanské akademie, Řím 1969, dopl. vyd. Praha: Zvon, 1991, str. 95.

¹³² Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Svatá Zdislava a její doba*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: nakl. Martin, 2002, str. 18-23.

¹³³ Srov. SVATOŠ, Ambrož. Historická osobnost a význam Zdislavy z Lemberka. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 11.

¹³⁴ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Svatá Zdislava a její doba*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: nakl. Martin, 2002, str. 24.

¹³⁵ Dvěma hlavními prameny, ze kterých čerpají výše uvedení autoři (viz poznámka 130) faktické informace o Zdislavě i jejích rodičích jsou Kronika Žďárského kláštera a Dalimilova kronika.

chovaly podobně.¹³⁶ Nejvýraznější z nich však byla právě nejstarší Zdislava. Jak píše Emanuel Vlček, již během dětských let „vyznačovala se pokorou a zbožností vedoucí až k poustevničení.“¹³⁷

Zřejmě v roce 1240 se Zdislava provdala za zmíněného šlechtice Havla z Jablonného, jehož výchova se ve velké míře podobala výchově Zdislavy a jehož osobnost vynikala rytířskými ctnostmi. Ačkoli se sv. Zdislava netěšila dobrému zdraví, porodila během svého krátkého života čtyři děti - syny Havla, Jaroslava a Zdislava a dceru Markétu. Pro svůj láskyplný a vzorný rodinný život je dnes sv. Zdislava považována za patronku všech rodin.¹³⁸

Přestože její rodiče dávali přednost řádu cisterciáků, johanitů nebo minoritů,¹³⁹ Zdislava během svého mládí nejvíce tíhla k řádu dominikánů. Tento řád jí imponoval svou spiritualitou a stylem života. Po svém sňatku s Havlem společně založili dominikánský klášter a kostel sv. Vavřince v Jablonném, při kterém následně vybudovali i špitál.¹⁴⁰ Později založili ještě klášter Panny Marie v Turnově.¹⁴¹ Sv. Zdislavě mohla jako inspirace k takovým činům sloužit sv. Anežka Přemyslovna, která v té době již byla představenou kláštera sv. Františka a jejíž sláva se velmi rychle šířila nejen po českých

¹³⁶ Srov. SVATOŠ, Ambrož. Historická osobnost a význam Zdislavy z Lemberka. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 11-12.

¹³⁷ VLČEK, Emanuel. Fyzická osobnost Paní Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 39.

¹³⁸ Srov. SVATOŠ, Ambrož. Historická osobnost a význam Zdislavy z Lemberka. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 11-14.

¹³⁹ Srov. Tamtéž, str. 11.

¹⁴⁰ Srov. VLČEK, Emanuel. Fyzická osobnost Paní Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 39.

¹⁴¹ Srov. NĚMEC, Jaroslav. Legitimita a význam kanonizace blahoslavené Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 18.

zemích. Za další dvě ctnostné současnice, které zřejmě Zdislavě sloužily za vzor, můžeme považovat Alžbětu Durynskou¹⁴² a Hedviku Slezskou.¹⁴³

Sama Zdislava se stala řeholnicí III. řádu a pracovala ve špitále při klášteře sv. Vavřince. Její práce zde nesla své ovoce a „zvěsti o jejím milosrdenství, dobročinnosti a jejích léčebných úspěších se šířily celou zemí.“¹⁴⁴

Její nedlouhý život ukončila blíže nespecifikovaná plicní choroba v roce 1252.¹⁴⁵

4.2.2. Klášter sv. Vavřince v Jablonném

Dominikánský klášter sv. Vavřince byl založen manžely Havlem a Zdislavou zřejmě roku 1249, kdy do Jablonného přišli první dominikánští mniši. Sv. Zdislava jistě věděla, že pro toto místo je řád dominikánů nejlepší volbou, protože jejich řehole přikazovala pracovat se světským obyvatelstvem.¹⁴⁶ Proto je také tento řád někdy nazýván řádem bratří kazatelů.

Podle legendy se i sama sv. Zdislava podílela na výstavbě kláštera, když nosila kameny na stavenišť. Klášter byl ale zcela dostavěn až dlouho po její smrti v roce 1266.¹⁴⁷ Podle Dalimilovy kroniky byla Zdislava po své smrti pohřbena

¹⁴² Alžběta Durynská byla dcerou uherského krále Ondřeje II. a jeho ženy Gertrudy. O matku přišla již ve velmi mladém věku. Vyrůstala na dvoře lantkraběte Heřmana I., protože byla už od dětství zasnoubena s jeho synem Ludvíkem. Tam se musela vyrovnávat s ne příliš pozitivním přístupem zdejšího dvora. Sňatek s Ludvíkem byl šťastný, ale krátký. Srov. DURYCH, Jaroslav. *Světlo ve tmách: Blahoslavená Zdislava*. Praha: nakl. Vyšehrad, 1991, str. 132-138.

¹⁴³ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Svatá Zdislava a její doba*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: nakl. Martin, 2002, str. 24.

¹⁴⁴ VLČEK, Emanuel. Fyzická osobnost Paní Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka*, vydáný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 39.

¹⁴⁵ Srov. Tamtéž, str. 40.

¹⁴⁶ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Svatá Zdislava a její doba*. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: nakl. Martin, 2002, str. 24.

¹⁴⁷ Srov. MACEK, Jaroslav. Blahoslavená Zdislava, dominikánský klášter v Podještědí a úcta bl. Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka*, vydáný při příležitosti symposia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 92.

v kostele sv. Vavřince. Její hrob se stal poutním místem pro lidi nemocné a strádající.¹⁴⁸

4.2.3. Charitativní činnost svaté Zdislavy

Život sv. Zdislavy byl určován láskou ke Kristu a milosrdenstvím prokazovaným těm nejchudším a nejponíženějším. Jak jsem již zmínila v začátku této podkapitoly, Zdislava tíhla, na rozdíl od svých současnic z královské krve Anežky Přemyslovny a Alžběty Durynské, ke spiritualitě sv. Dominika.¹⁴⁹ Zatímco dvě jmenované byly pohlceny spiritualitou františkánskou, sv. Zdislava „nebyla určena ke kajícnictví a k zápasu s citem, nýbrž k práci a činu.“¹⁵⁰ Jaroslav Durych uvádí ve své knize věnované právě osobnosti světice z Lemberka zajímavou domněnku: Alžběta i Anežka se v dětství setkaly s ponížením nebo odvržením. Podle Durycha je právě to důvodem, proč obě tíhly k myšlenkám sv. Františka. Ty jim totiž poskytovaly určité duchovní útočiště. „Těchto důvodů blahoslavená Zdislava neměla. Nemusila nic světského oplakávat a ničeho želet, a proto i směr její životní dráhy byl jiný.“¹⁵¹

Zdislava měla pro svůj zbožný život zasvěcený milosrdné pomoci příklad ve své matce Sibyle. Ta se poté, co se stala trojnásobnou vdovou, rozhodla žít v blízkosti cisterciáckého kláštera v domě, který nechala vybudovat pro sebe, svou ovdovělou dceru Eufémii a další zbožné ženy. Tento dům se později proměnil, jak uvádí Zdeněk Kalista, v klášterní špitál.¹⁵²

¹⁴⁸ Srov. WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. *Svatá Zdislava a její doba*. Brandýs nad Labem – Stará Boleslav: nakl. Martin, 2002, str. 26.

¹⁴⁹ Patronkou České kongregace sester dominikánek je svatá Zdislava.

¹⁵⁰ DURYCH, Jaroslav. *Světlo ve tmách: Blahoslavená Zdislava*. Praha: nakl. Vyšehrad, 1991, str. 171.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 131.

¹⁵² Srov. KALISTA, Zdeněk. *Blahoslavená Zdislava z Lemberka: Listy z dějin české gotiky*. Reprint vyd. Křesťanské akademie, Řím 1969, dopl. vyd. Praha: Zvon, 1991, str. 103.

Úloha sv. Zdislavy byla v první řadě v příkladném rodinném životě. Alena Vrbová ve svém článku *Paní Zdislava a její odkaz* uvádí, že „její lidská prostota, obětavost...je základním znakem nového ženství a mateřství.“¹⁵³ Novým ženstvím a mateřstvím je zřejmě myšlena nová role žen ve společnosti, kterou sebou přinesla gotika a rytířská kultura.

Kromě svých dětí poskytovala svou péči i ostatním chudým či nemocným lidem. To, že věnovala nadměrné množství času, energie a lásky potřebným, dokazují podle Durycha písemné památky a malby pocházející ze 17. století, tedy z doby, kdy byla sepsána legenda o této světici.¹⁵⁴ Poskytováním lékařské a duchovní podpory zároveň dodávala naději, útěchu a úlevu těm, kteří trpěli. Její láska k bližním měla uzdravující moc, protože byla zároveň spojena s láskou k Bohu.¹⁵⁵ Proto, aby se Zdislava stala dobrou lékařkou, měla podle Petra Piňhy hned dva předpoklady. Zaprvé je podle něj „příkladem racionálního lékaře, který se plně opírá o vzrůstající zkušenosti diagnostické, terapeutické a hlavně farmakologické...“¹⁵⁶ a za druhé si již v této době uvědomovala psychologickou moc víry a důležitost správného přístupu lékaře k pacientovi.¹⁵⁷ Její zbožnost a svatý život v pacientech vzbuzoval dojem, že jejíma rukama koná Bůh. O tom svědčí i záznamy jejích zázračných činů. Dalimil ve své kronice popisuje, že Zdislava svojí péčí přivedla pět mrtvých zpět

¹⁵³ VRBOVÁ, Alena. *Paní Zdislava a její odkaz*. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 105.

¹⁵⁴ Srov. DURYCH, Jaroslav. *Světlo ve tmách: Blahoslavená Zdislava*. Praha: nakl. Vyšehrad, 1991, str. 177.

¹⁵⁵ Srov. NĚMEC, Jaroslav. Legitimita a význam kanonizace blahoslavené Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 17.

¹⁵⁶ PIŇHA, Petr. Odkaz bl. Zdislavy naší době. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydaný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 35.

¹⁵⁷ Srov. Tamtéž, str. 35.

k životu, mnoha slepým vrátila zrak a mnohé malomocné vyléčila.¹⁵⁸ Proto jí také nazývá „ženou svatého života.“¹⁵⁹

Můžeme tedy říci, že tato vzrůstem a tělesnou konstitucí drobná žena¹⁶⁰ byla ve svých činech silná a pevná. A svojí zbožností, energií a milosrdenstvím vyčnívala v davu českých žen.

¹⁵⁸ Srov. NĚMEC, Jaroslav. Legitimita a význam kanonizace blahoslavené Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydáný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 17.

¹⁵⁹ Srov. Tamtéž, str. 17.

¹⁶⁰ Srov. VLČEK, Emanuel. Fyzická osobnost Paní Zdislavy. In: *Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka, vydáný při příležitosti sympozia a výstavy ke svatořečení paní Zdislavy v roce 1995*. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995, str. 55.

5. Důsledky husitských bouří pro církevní řády a charitu

V poslední kapitole své práce bych chtěla uvést důvody, pro které jsem se rozhodla ukončit toto téma právě v době vypuknutí husitského povstání. Toto povstání totiž znamená v českých církevních dějinách tlustou čáru za čistě katolickou společností. Na našem území sice již před rokem 1419 působily heretické skupiny odklánějící se od katolictví,¹⁶¹ vždy však byly vedeny v ilegalitě. Nyní přichází zlom. Nejenže se reformační hnutí přestalo skrývat, ale získalo na našem území převahu. To ovšem přineslo neskrývané nepřátelství ke všemu, co bylo nějakým způsobem spojeno s katolickou církví. Ani kláštery a konventy církevních řádů neunikly všeobecné nenávisti.

V roce 1415 byly zaznamenány případy vyhánění katolických farářů. Sami duchovní často opouštěli své působiště, aby se vyhnuli nátlaku, mučení či přímo mučednické smrti.¹⁶² Ještě více se husité vymezovali proti církevním řádům. Životy řeholníků a řeholnic v uzavřených komunitách „jitřily po dlouhá staletí zvědavost i fantazii a zavdávaly podnět k nejrozličnějším historkám o lenivosti či prostopášnosti mnichů a jeptišek.“¹⁶³ A co hůře, tyto kláštery obývali často mniši a mnišky pocházející z Německa, tedy ze země, která byla pro velkou část českých obyvatel vždy symbolem katolické moci.

Všechny výše uvedené problémy měly za následek husitské přesvědčení, že církevní řády jsou „neužitečné, parazitní a lotrovské peleše, a proto nezbývalo nic jiného, než je vyvrátit.“¹⁶⁴ Některé husitské frakce zacházely s řeholníky a řeholnicemi lépe, některé hůře. Jisté ale je, že tento historický vývoj znamenal konec pro velkou většinu českých

¹⁶¹ Srov. ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek V*. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 2000, str. 192-197.

¹⁶² Srov. Tamtéž, str. 385.

¹⁶³ Tamtéž, str. 388.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 388.

klášterních konventů, a to jak rytířských tak žebravých a mnišských. Působení husitů a hlavně táborské radikální skupiny způsobilo kromě jiného i zkázu mnoha kulturních památek, jako byly knihovny, různé poklady a klášterní stavby. Tyto památky byly často cíleně ničeny a rozkrádány ve jménu božího zákona.¹⁶⁵ Petr Čornej uvádí, že husitské řádění znamenalo zánik pro „170 klášterů, což by se rovnalo asi 77% všech konventů.“¹⁶⁶

Toto období bylo pro působení církevních řádů a charitativní činnost obecně natolik přelomové a také obsáhlé, že není možné mu v této práci věnovat více pozornosti. Přesto jsem považovala za důležité uvést zde alespoň hrubý nástin událostí, které jsou spojené s husitskou revolucí a jejichž důsledky byly pro církevní řády nedozírné.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 388–390.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 388.

Závěr

Na závěr můžeme říci, že církevní charita v českých zemích měla svůj původ v christianizaci bavorské i byzantské. Bez působení svatých bratří ze Soluně by však tento proces probíhal těžkopádněji a pomaleji.

Po příchodu prvních církevních řádů na naše území vznikla organizovaná centra pro pomoc chudým, nemocným a starým, která byla soustředěna kolem klášterů. V oblasti špitálnictví a lékařské péče musíme vyzdvihnout rytířské řády, které jsou v této bakalářské práci reprezentované řádem johanitů. Ale ani ostatní řády se v otázce péče o nemocné nenechaly zahanbit. Je nezbytné ještě zmínit, že kromě církevních špitálů a jiných ústavů existovaly v této době i ústavy městské. Ty však nebyly předmětem této práce.

Nezpochybnitelný vliv na vývoj empatického myšlení v našich zemích měly také konkrétní příklady světců a to hlavně svatých žen, kterým se v době 12. – 13. století začaly vlivem rytířské kultury otevírat nové možnosti aktivního života. To, čemu položily základy velké osobnosti jako sv. Anežka a sv. Zdislava, je i dnes stále živé. Jejich odkaz je nutné připomínat, protože reprezentují nesmrtelné otázky zasahující nás v každém období dějin.

Použitá literatura

1) Prameny

Františkánské prameny. Olomouc: Matice Cyrilometodějská s. r. o., 2001.

NURSIE, Benedikt z. Řehole sv. Benedikta: latinsky a česky. Praha: Čeští benediktini, 1993.

NURSIE, Benedikt z. Řehole sv. Benedikta, Praha: Benediktinské Opatství Emauzské, 1902.

Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 13. vyd., (4., opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2007.

2) Odborná literatura

ČORNEJ, Petr. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek V. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 2000.

DURYCH, Jaroslav. Světlo ve tmách: Blahoslavená Zdislava. Praha: nakl. Vyšehrad, 1991.

DVORNÍK, František. Svatý Vojtěch, druhý pražský biskup. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1997.

GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*. Praha: Vyšehrad, 2004.

KALISTA, Zdeněk. Blahoslavená Zdislava z Lemberka: Listy z dějin české gotiky. Reprint vyd. Křesťanské akademie, Řím 1969, dopl. vyd. Praha: Zvon, 1991.

KOLÁR, Jaroslav. Středověké legendy o českých světcích. Praha: nakl. Lidové noviny, 1998.

LAMBERT, Malcolm. Středověká hereze. Praha: nakl. Argo, 2000.

MESSINA, Rosario. Dějiny charitativní činnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

NEUMANN, A. *Předhusitské kláštery a veřejné blaho*. Praha: Opatství Emauzské, 1939.

POLC, Jaroslav. Světice Anežka Přemyslovna. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1988.

PROFANTOVÁ, Naďa, FROLÍK, Jan a BLÁHOVÁ, Marie. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek I. Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 1999.

ŘÍČAN, Rudolf - MOLNÁR, Amedeo. *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008.

SKŘIVÁNEK, František. Rytíři svatého Jana Jeruzalémského u nás. Praha: nakl. Klub pro českou heraldiku a genealogii, 1998.

ŠMERDA, Hynek. Křesťanská charita v běhu věků. České Budějovice: JIH, 2010.

VANÍČEK, Vratislav. Velké dějiny zemí Koruny české, svazek II., Praha a Litomyšl: nakl. Paseka, 2000.

VAŠEK, Bedřich. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc: Velehrad - nakladatelství dobré knihy, 1941.

VAVŘÍNEK, Vladimír. Církevní misie v dějinách Velké Moravy. Praha: Lidová demokracie, 1963.

VYSKOČIL, J. K. *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři listy sv. Kláry*. Praha: Universum, 1934.

WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold. Svatá Zdislava a její doba. Brandýs nad Labem - Stará Boleslav: nakl. Martin, 2000.

WOLF, Kenneth Baxter. *The Life and Afterlife of St. Elizabeth of Hungary: testimony from her canonization hearings / translated with notes and interpretive essays*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

3) Sborníky

SVATOŠ, Ambož; NĚMEC, Jaroslav; FREIOVÁ, Michaela a kolektiv. *Symposium a výstava ke svatořečení paní Zdislavy 1995: Sborník ke svatořečení paní Zdislavy z Lemberka*. Praha, 19. - 20. dubna 1995. Praha: nakl. Krystal OP s.r.o., 1995.

4) Encyklopedie a lexikóny

BUBEN, Milan M. Encyklopedie rádu a kongregací v českých zemích, I. díl. Praha: nakl. LIBRI, 2002.

BUBEN, Milan M. Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích II.díl/2.svazek. Praha: nakl. LIBRI, 2004.

BUBEN, Milan M. Encyklopedie řádů a kongregací v Českých zemích III.díl/1.svazek. Praha: nakl. LIBRI, 2006.

Summary

This bachelor's degree thesis takes a look at and explores some of the Christian charitable activities, which were taking place in Czech lands before the time of the Hussite rebellion. The two introductory chapters to the thesis have looked at the role Christianity had in the Czech lands during this period and the concern felt by Czech society for the needs of the poor and ill and disadvantaged before and after the holy brothers Constantine and Methodius had come to this Czech society. Through their creation of the first Slavic alphabet and their writings, they gave impetus to the spread of Christianity and the charitable undertaken by many of its religious orders.

In the Middle Ages, most charity activities were associated with religious institutions. Another chapter is therefore devoted to the analysis of religious orders that were active in the Czech territory - here, these would include the Benedictines, Cistercians, Franciscan Minorites and the Hospitaller Order of Knights. Out of the monasteries where they lived, these religious orders operated hospitals and almshouses, where monks would provide care for the needy. For the poor and the sick, these facilities were often their only option for aid and assistance (survival for some).

In the next section of this thesis, two significant figures in the Czech history of care for the sick and needy are presented - Saint Agnes of Bohemia and Saint Zdislava of Lemberk. These individuals were of noble birth and, through their selfless devotion to the well-being of others and their strong religious faith, their holy life set an example for all Christians. These two women gave up the opportunity to live a comfortable life in order to help those in need.